

УДК 930.2:[338.439.02(477.83-25):355.355(470+571)]”1914/1915”

DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/fhi.2023.24.4031>

ПРОДОВОЛЬЧЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЛЬВОВА ПІД ЧАС РОСІЙСЬКОЇ ОКУПАЦІЇ (ВЕРЕСЕНЬ 1914 – ЧЕРВЕНЬ 1915 рр.)

Володимир ГОЛУБЕЦЬ

Львівський національний університет імені Івана Франка
кафедра історичного краєзнавства
вул. Університетська, 1, 79000, Львів, Україна
e-mail: Volodymyr.Holubets@lnu.edu.ua
ORCID ID: 0009-0004-9093-9632

Початок Першої світової війни та російська окупація Львова кардинально змінили звичне життя львів'ян. Російська окупаційна адміністрація одразу зіткнулась з питаннями щодо забезпечення містян, оскільки на момент початку окупації, у місті був мінімум продуктів. Координація дій між магістратом та російською окупаційною адміністрацією дозволило уникнути голоду в місті та пережити холодну зиму 1914–1915 рр. Введення системи продовольчих талонів дозволило забезпечити найвразливіші категорії населення найнеобхіднішими продуктами. Виняток становили м'ясні продукти, оскільки їх не вистачало навіть для російської армії. Впровадження фіксованих цін на м'ясо та м'ясні вироби стало одним із способів, щоправда не завжди ефективним, зробити їх доступними для львів'ян.

Ключові слова: Львів, магістрат, російська окупація, продовольство, талон.

В результаті Галицької битви (18 серпня – 21 вересня 1914 р.) Східна Галичина, Північна Буковина і частина Закарпаття були окуповані російською армією. З перших днів захоплення Львова перед російською окупаційною адміністрацією постало питання продовольчого забезпечення містян, оскільки у місті відразу відчувся брак харчів. Питання продовольчого забезпечення Львова у тій ситуації спеціально не досліджувалося вітчизняними істориками. Деякі аспекти побіжно згадуються у другому томі “Історії Львова”¹. Цінову політику російської окупаційної влади охарактеризувала Світлана Орлик, яка на основі статистичних даних порівняла ціни найважливіших товарів у Східній Галичині, зокрема у Львові, Північній Буковині і теренах Наддніпрянської України².

Фрагментарні згадки щодо забезпечення міста провізією містяться у працях польських дослідників. Так, за даними Генріки Крамаж, упродовж усього часу окупації генерал-губернатор Галичини та Буковини граф Георгій Бобринський

¹ Ярослав Ісаєвич, Микола Литвин, Феодосій Стеблій, *Історія Львова. У трьох томах. Т. 2. 1772–1918.* (Львів: Центр Європи, 2007), 559.

² Світлана Орлик, “Цінова політика російської окупаційної влади на території Галичини і Буковини в період Першої світової війни”, *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія*, вип. 1, ч. 1, (2018): 48–58.

докладав чимало зусиль для забезпечення міста основними продуктами харчування³. У колективній праці Маріуша Коженювського, Марека Мадзика, Кшиштофа Лятавця та Даріуша Тарасюка охарактеризовано обставини створення та основні напрями діяльності Польського львівського допомогового комітету (*Polski Lwowski Komitet Ratunkowy*), проте не наведено інформації про фінансові ресурси, котрі були у розпорядженні комітету, про кількість львів'ян яким було надано допомогу⁴.

Мета дослідження – охарактеризувати та проаналізувати заходи російської окупаційної влади, а також місцевих благодійних організацій, спрямовані на забезпечення Львова продовольством, його розподіл серед населення.

Напередодні війни у Львові, згідно з офіційними даними, проживало 212 030 осіб⁵. Визначити точну кількість населення міста на початок окупації доволі важко – в одному зі звітів Продовольчо-благочинного комітету йшлося про 215 000 осіб⁶. З наближенням російської армії близько 30 000 багатших містян виїхало з міста. Натомість, до міста прибуло близько 30 000 біженців, котрі не мали жодних засобів для існування⁷. Хоча за даними львівських дослідників Ольги Щодри та Ігора Петрія Львів залишило близько 13 тис. осіб⁸.

З перших днів окупації головний тягар забезпечення продовольством львів'ян ліг на плечі російської адміністрації. Вже в середині вересня 1914 р., на момент прибуття воєнного генерал-губернатора Галичини графа Г. Бобринського, в місті різко загострилось продовольче питання. І на це було кілька причин. По-перше, на момент вступу російських військ Львів мав заготовану незначну кількість продовольства. У липні–серпні 1914 р. магістрат закупив і нагромадив на своїх складах незначну кількість продовольства: 200 вагонів борошна, по кільканадцять вагонів солі, цукру, рису⁹. Для порівняння: напередодні війни у липні 1914 р. в місто було доставлено 2 336 200 кг борошна, різних круп, печива, 151 800 кг масла, 1 200 700 кг свіжих овочів, 25 100 кг сушених овочів, 20 400 кг смальцю, 95 000 кг сиру, 91 000 кг рису, 3 168 700 штук яєць¹⁰. По-друге, через воєнні дії та спровоковані ними реквізиції і грабунки зменшився довіз продуктів не лише до Львова, а й до інших окупованих росіянами міст. Про це свідчать

³ Henryka Kramarz, *Samorząd Lwowa w czasie pierwszej wojny światowej i jego rola w życiu miasta*. (Kraków: Wydawnictwo Naukowe WSP, 1994), 134.

⁴ Mariusz Korzeniowski, Krzysztof Latawiec, Marek Mądzik, Dariusz Tarasiuk, *Polacy na wschodniej Ukrainie w latach 1832–1921*. (Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2014), 294.

⁵ *Lwów w cyfrach. Miesięcznik statystyczny*. 7, (1914), 1.

⁶ *Отчет Львовскаго Городскаго Продовольственна-Благотворительнаго Комитета*. (Київ: Типографія “С.В. Кульженко”, 1915), 1.

⁷ Там само.

⁸ Ольга Щодра, Ігор Петрій, “Повсякденне життя Львова під час російської окупації 1914–1915 рр.”, *Lwów. Miasto, społeczeństwo, kultura. T. 9: Życie codzienne miasta*, (2015): 360.

⁹ Do Jego Ekselencji Barona Knorringa General-Majora we Lwowie, Odpis, Lwów, dnia, 19 lutego 1915, Держаний архів Львівської області (далі – ДАЛО), ф. 3, оп. 1, спр. 6013, арк. 33.

¹⁰ *Lwów w cyfrach. Miesięcznik statystyczny*. 8, (1914), 5.

дані привозу продуктів до Львова у вересні 1914 р.: 683 000 кг борошна, різних круп, печива (інформації про доставку зерна для випікання хліба немає – місто жило з попередніх запасів), 16 900 масла, 483 800 кг свіжих овочів, 1 700 кг сушених овочів, 5 000 кг смальцю, 16 400 сиру, 18 400 кг рису, 553 800 штук яєць¹¹. Особливо відчутним став брак хліба. У місті щодня випікали 3000 буханців хліба, з яких 500 роздавали найбільш бідним мешканцям. Решта реалізовувалась у крамницях міста за фіксованими цінами. Сучасник тих подій, відомий етнолог і археолог Богдан Януш стверджував, що однією з причин зростання дефіциту хліба стало його масове скуповування російськими солдатами¹².

Про складну ситуацію з провізією у місті президент Тадеуш Рутовський був змушений повідомити нову владу. У відповідь Г. Бобринський надав Львову значну продовольчу допомогу: 45000 пудів борошна (737 122 кг), 1 250 пудів крупи (20 475 кг), 1 250 пудів цукру (20 475 кг), 1 000 пудів солі (16 380 кг). Отримані продукти розвозили міськими трамваями в усі райони міста¹³.

Одночасно з ініціативи нової влади, зокрема Г. Бобринського, 15 (28) вересня 1914 р. у Львові було створено Головний крайовий благочинний комітет, який займався наданням благодійної допомоги населенню Галичини та Львова¹⁴. Поза тим у Львові і на окупованих росіянами територіях діяли Львівський Міський Продовольчо-Благодійний Комітет¹⁵ та Польський львівський допомогий

¹¹ *Lwów w cyfrach. Miesięcznik statystyczny*. 10, (1914), 5. Драматург Станіслав Россовський навів дані щодо провізії, котра щотижнево видавалась містянам за рахунок Магістрату: 5 880 кг хліба, 15 750 кг картоплі, 7 160 кг борошна, 4 550 кг каші, 3 760 кг гороху, 3 505 кг проса, 872 кг солонини, 562 кг цукру та 898 центнерів дерева для опалення (Stanisław Rossowski, *Lwów podczas inwazyi*. (Lwów: H. Altenberg, G. Seyfarth, E. Wende i Ska, 1916), 55).

¹² Bohdan Janusz, *293 dni rządów rosyjskich we Lwowie*. (Lwów: Księgarnia Polska, 1915), 66–67.

¹³ Henryka Kramarz, *Samorząd Lwowa w czasie pierwszej wojny...* 48–49.

¹⁴ Головою комітету був призначений граф Володимир Бобринський, його заступником – Філіп Свистун (український письменник і педагог, гімназійний учитель, москвофіл), секретарем – Н. Третяк. Крім них, у Комітеті працювало ще вісім канцеляристів, 25 осіб для доставки і супроводу вагонів, 20 організаторів (Велика Війна 1914–1918 рр. і Україна. Мовою документів і свідчень, редактори Валерій Смолій, Геннадій Боряк, Володимир Великочий та Владислав Верстюк, (Київ: КЛІО, 2015), 276). Згідно зі звітом, опублікованим кінці березня 1915 р. у газеті “Прикарпатская Русь”, з 16 вересня 1914 р. по 21 березня 1915 р. Комітет отримав на свої потреби велику, як на той час, суму грошей – 412 565 руб. 74 коп, з них безпосередньо від генерал-губернатора – 314 153 руб., від міністерства закордонних справ – 12 000 руб., від сірнікового заводу у Сколе – 18 000 руб., у вигляді “контрибуцій” – 3 000 руб., від приватних жертводавців – 52 066 руб. 88 коп., з інших джерел – 13 363 руб. 86 коп. З цієї суми на благодійну допомогу витрачено 408 977 руб. 38 коп. Водночас Комітет займався постачанням до Львова провізії з Наддніпрянщини. Так, упродовж майже шести місяців до Львова з Радзивилова доставлено 37 105 пудів (близько 60 7789 кг) житнього борошна, з Києва – 242 вагони з борошном (“Деятельность благотворительного комитета”, *Прикарпатская Русь*, 17 марта (9 апреля), (1915), 1).

¹⁵ Львівський Продовольчо-Благодійний Комітет створений 4 (17) вересня 1914 р. з метою забезпечення продовольством містян Львова. Загальна сума всіх наданих Генерал-Губернатором та витрачених Комітетом грошей від 20 серпня до 1 червня становила 58 500 рублів. Окрім провізії, Комітет додатково щомісяця отримував від Генерал-Губернатора Г. Бобринського по 8 000 руб. для міських їдалень (*Отчетъ Львовскаго Городскаго Продовольственна-Благотворительнаго Комитета...* 4).

комітет¹⁶. Крім благодійних організацій, посильну допомогу Львову надавала офіційна влада в особі Г. Бобринського. Так, у листі від 3 (16) листопада 1914 р. до Т. Рутовського Г. Бобринський повідомляв, що протягом листопада 1914 р. як допомога мешканцям Львова буде передано 18 000 пудів муки, 5000 п. борошна, 6000 п. цукру, 4000 п. солі, 200 сажнів дров, 8000 рублів готівкою¹⁷. Таким чином, завдяки діяльності міської адміністрації і окупаційної влади до кінця 1914 р. забезпечення Львова продовольством поліпшилось, але довоєнного рівня не досягло (див. табл. 1).

Таблиця 1

Постачання основних продовольчих товарів до Львова у 1914 р.

Види продуктів	Серпень ¹⁸	Вересень ¹⁹	Листопад ²⁰	Грудень ²¹
1. Зерно для випікання хліба (кг)	1 869 200	–	279 400	829 300
2. Овочі свіжі (кг)	778 200	483 800	116 200	148 400
3. Овочі сушені (кг)	14 400	1700	27 700	86 500
4. Масло (кг)	112 700	16 900	109 600	94 700
5. Смалець (кг)	10 200	5 000	245 800	476 100
6. Сир (кг)	79 100	16 400	39 500	47 600
7. Яйця (штук)	2 625 200	553 800	1 278 200	1 937 900
8. Борошно, крупи, печиво (кг)	1 928 100	683 000	3 047 600	3 517 200
9. Рис (кг)	210 500	18 400	14 500	4 500

¹⁶ Польський львівський допомоговий комітет діяв упродовж лютого–червня 1915 р. у Львові за підтримки львівської інтелігенції. Ініціатором його створення був професор економіки львівського університету Станіслав Грабський. Комітет займався матеріальною підтримкою лише польського населення Львова та Галичини. Після звільнення Львова австрійцями з вересня 1915 р. Комітет продовжив свою діяльність вже у Києві. Під час діяльності у Львові Комітет мав у своєму розпорядженні значні кошти. Так, станом на кінець березня 1915 р. на його рахунках було акумульовано 152 934 рублі, з яких 65 000 рублів отримано від російського імператорського уряду, 70 000 рублів – пожертви від міських благочинних комітетів Москви, Києва, Варшави, Вільна, Умані, 17 934 рублів – пожертви від приватних осіб (Mariusz Korzeniowski, Krzysztof Latawiec, Marek Mądzik, Dariusz Tarasiuk, *Polacy na wschodniej Ukrainie...*, 172; “Польський “рагунковый” комітет”, *Прикарпатская Русь*, 15 (28) марта, (1915), 6).

¹⁷ Выписка из особого журнала совета Министров России, уведомление военного генерал-губернатора Галиции, Львовского градоначальника, Краевого патроната ремесла и легкой промышленности во Львове об отпуске средств на помощь населению продовольствием, условиях выпуска бонов магистратом и др. документы по экономическим и организационным вопросам, ДАЛО, ф. 3, оп. 1, спр. 5899, арк. 49. У листі Г. Бобринський наводить наступні цифри доправлених до Львова продуктів: 18 000 п. борошна (288 000 кг), 5 000 п. круп (80 000 кг), 6 000 п. (96 000 кг), 4 000 п. солі (64 000 кг), 8 000 рублів (26 570 австрійських крон). Це вказує на те, що при підрахунках завезених у Львів продуктів російська адміністрація 1 пуд “округлила” до 16 кг.

Попри зусилля окупаційної влади і міських властей, майже до кінця російської окупації постачання продовольства до міста відбувалося з перебоями. Значна частина продуктів і інших життєво необхідних товарів надходила з Київської, Подільської, Волинської губерній. Це підтверджує один з проскурівських купців, який у грудні 1914 р. писав:

“В Галичині жите давно увійшло в нормальне положенє. Тамошні мешканці стали займати ся своєю звичайною працею і на них не знати слідів війни, як би її зовсім не було. А в теперішній час навіть ціни на житеві припаси почали нормувати ся. Так, деякі з наших різників давнійше дуже добре продавали м'ясний продукт в Галичині, а тепер не возять вже туди: мовляв, не вигідно. Багато Проскурівців давно вже поселилися у Львові, Тернополи, Бучачи і інших містах Галичини і займають ся там торгвлею, головно припасами харчів”²².

Аналіз статистичних даних першого півріччя 1915 р. дає підстави констатувати, що постачання продуктів до Львова не було стабільним, а в останні місяці окупації по деяких позиціях (наприклад, рис, зерно для випікання хліба, свіжі і сушені овочі) навіть зменшилось. Правда, по окремих позиціях (смалець, борошно, крупи, печиво, яйця) постачання залишалось на високому рівні або й збільшилось (див. табл. 2).

Таблиця 2

**Постачання основних продовольчих товарів до Львова
у січні–травні 1915 р.**

Види продуктів	січень²³	березень²⁴	квітень²⁵	травень²⁶
Зерно для випікання хліба (кг)	788 000	809 900	125 700	1 659 300
Овочі свіжі (кг)	123 700	71 400	24 400	48 500
Овочі сушені (кг)	36 000	25 400	19 900	21 300
Масло (кг)	85 000	92 100	64 800	76 600

¹⁸ *Lwów w cyfrach. Miesięcznik statystyczny*. 9, (1914), 5.

¹⁹ *Ibid.* 10, (1914), 5.

²⁰ *Ibid.* 12, (1914), 5.

²¹ *Ibid.* 1, (1915), 5.

²² Іван Петрович, *Галичина під час російської окупації. Серпень 1914–червень 1915*. (Львів: Накладом видавництва “Політична бібліотека”, 1915), 49.

²³ *Lwów w cyfrach. Miesięcznik statystyczny*. 2, (1915), 5.

²⁴ *Ibid.* 4, (1915), 5.

²⁵ *Ibid.* 5, (1915), 5.

²⁶ *Ibid.* 6, (1915), 5.

Смалець (кг)	172 300	282 500	253 200	172 700
Сир (кг)	44 600	71 200	68 200	69 900
Яйця (шт.)	2 072 700	4 071 500	4 321 900	4 650 400
Борошно, круп, печиво (кг)	2 735 400	3 914 800	2 410 600	4 031 000
Рис (кг)	8400	13 700	7 100	28900

Аби допомогти малозабезпеченим львів'янам уникнути голоду, нова влада через згаданий Головний крайовий благочинний комітет, почала здійснювати централізований розподіл продуктів серед малозабезпечених категорій населення. Львів був поділений на вісім районів, очолюваних уповноваженими особами. Мешканець, що хотів отримати продовольчу допомогу, мав надати "опікунові" району відомості про склад сім'ї та матеріальний стан. Після цього йому видавали спеціальне свідоцтво, яке пред'являлось уповноваженій особі з контролю за дільницею, яка і видавала продовольчі талони. З початку жовтня 1914 р. окупаційна адміністрація почала видавати містянам талони на продукти харчування – як їх офіційно називали "ассигновки". Існувало кілька видів талонів, вони були різного кольору і видавались у розрахунок на одну львівську родину.

Колір талону залежав від кількості осіб у сім'ї. Через талони реалізовувались тільки "сипучі продукти" (борошно, круп, цукор, сіль)²⁷. Талони білого кольору (бслый цвсть) були розраховані на родину з однієї–двох осіб. На один такий талон на місяць можна було отримати: 8 кг борошна, 2 кг круп, 2 кг цукру, 1 кг солі та 8 склянок кави. Жовті талони (желтый цвсть) призначались для родини з трьох–чотирьох осіб. На один такий талон можна було отримати 10 кг борошна, 3 кг круп, 3 кг цукру, 2 кг солі та 8 склянок кави. Зелені талони (зеленый цвсть) отримували сім'ї з п'яти–шести осіб. На них можна було отримати 12 кг борошна, 4 кг круп, 4 кг цукру, 2 кг солі та 8 склянок кави. Талони рожевого кольору (кирпичный цвсть) мали родини з семи–восьми осіб. На такий талон можна було отримати 14 кг борошна, 4 кг круп, 4 кг цукру, 3 кг солі та 12 склянок кави. Талони червоного кольору (красный цвсть) почали видавати з грудня 1914 р. для родин, котрі складались з восьми і більше осіб. На цей талон можна було отримати 16 кг борошна, 6 кг круп, 4 кг цукру, 3 кг солі та 12 склянок кави²⁸.

Перше отоварення талонів відбулось у жовтні 1914 р., – 18 583 малозабезпеченим сім'ям було роздано 326 т 557 кг продуктів. До кінця року кількість родин, що харчувались за рахунок талонів, невпинно зростала.

²⁷ *Отчеть Львовскаго Городскаго Продовольственна-Благотворительнаго Комитета...* 6.

²⁸ "Продовольственная помощь населению города", *Львовский вѣстникъ*, 7 апрѣля, (1915), 1.

Піковим став грудень 1914 р. – 28 402 родин отримали 536 т 256 кг продуктів (див. табл. 3).

Таблиця 3

**Розподіл продуктів за талонами у Львові
 (жовтень 1914–березень 1915 р.)**

Період	Кількість талонів	Колір талонів	Назва продукту				Загальна вага
			борошно	крупя	цукор	сіль	
жовтень 1914 р. ²⁹	18583	Білі: 7981 Жовті: 5680 Зелені: 3357 Рожеві: 1565	11427 п. 25 ф. (187190кг)	3293 п. 5ф. (?53943 кг)	3293 п. 5 ф. (53943кг)	1921 п. 35 ф. (31481 кг)	32657кг
листопад 1914р. ³⁰	25292	Б.: 8524 Ж.: 8028 З.: 5549 Р.: 3191	16233 п. 15 ф. (26591кг)	4755 п. 30 ф. (77901кг)	4755 п. 30 ф. (77901кг)	2828 п. 5 ф. (51313кг)	47302кг
грудень 1914 р. ³¹	28402	Б.: 8729 Ж.: 9091 З.: 6188 Р.: 3969 Ч.: 425	18522 п. 30 ф. (30842кг)	5494 п. 12 ф. (8999кг)	5441 п. 8 ф. (89129кг)	3279 п. 12 ф. (53716кг)	53625кг
січень 1915р. ³²	24382	Б.: 7242 Ж.: 8205 З.: 5419 Р.: 3336 Ч.: 180	15524 п. 20 ф. (25429кг)	4585 п. 13 ф. (7110кг)	4564 п. 26 ф. (74771кг)	2746 п. 13 ф. (4986кг)	44916кг
лютий 1915р. ³³	26687	Б.: 8241 Ж.: 8520 З.: 5795 Р.: 3773 Ч.: 358	15963 п. 30 ф. (26144кг)	5033 п. 20 ф. (82451 кг)	4989 п. 20 ф. (81730кг)	3007 п. 30 ф. (49268 кг)	47493кг

²⁹ “Продовольственная помощь населению города”, *Львовский вестник*, 7 апреля, (1915), 1.

³⁰ Там само.

³¹ Там само.

³² *Отчет Львовского Городского Продовольственно-Благотворительного Комитета...*, 25.

³³ Там само.

бере- зень 1915 р. ³⁴	26687	Б.: 8241 Ж.: 8 520 З.: 5795 Р.: 3773 Ч.: 358	16693 п. (27340кг)	533 п. 20 ф. (873кг)	4989 п. 20 ф. (81730кг)	3007 п. 30 ф. (49268кг)	43176кг
Примітка: 1 пуд = 16,3805 кг							

На початку 1915 р. кількість родин, які отримували талони, дещо зменшилася. 3 (16) квітня 1915 р. апровізаційна комісія магістрату Львова обговорила питання допомоги населенню. В ході засідання з'ясувалося, що чимало львів'ян подали неправдиві відомості про своє матеріальне становище, що багато працездатних чоловіків ухилялося від запропонованих адміністрацією робіт. З огляду на це, було вирішено: 1) скоротити кількість безкоштовних обідів, продуктів і грошову допомогу, 2) малозабезпеченим і непрацездатним особам безкоштовні обіди і продукти видавати лише після пред'явлення ними посвідчень Комітетів опіки над бідними про їх майнову неспроможність і непрацездатність за умови подання цих посвідчень до 17 квітня, 3) здоровим, працездатним і не обтяженим великою сім'єю чоловікам безкоштовні обіди і грошову допомогу не видавати³⁵.

У контексті апровізації окремо варто звернути увагу на завезення в місто м'яса, птиці і риби. Напередодні російської окупації, в серпні 1914 р., у Львів доставлено 3 030 штук великої рогатої худоби на забій, 4 860 телят, 102 вівці, 10 ягнят, 4 056 свиней, 34 поросят, 102 100 кг свіжого та вудженого м'яса, 30 476 тушок домашньої птиці, 62 144 курей і голубів, 32 козулі, 13 600 кг риби (річкової, морської, молюсків)³⁶. Однак з початку російської окупації ситуація змінилася: у місті почав відчуватися дефіцит м'яса, що пояснюється головно зменшенням довозу. Так, у вересні 1914 р. до міста було доставлено 1 719 штук великої рогатої худоби на забій, 1 437 телят, 105 овець, 2 ягнят, 2 343 свиней, 15 поросят, 38 100 кг свіжого та вудженого м'яса, 16 117 тушок домашньої птиці, 22 039 курей і голубів, 2 козулі, 3 500 кг риби (річкової, морської, молюсків)³⁷. У наступні місяці ситуація дещо поліпшилась, хоча, як і з більшістю продуктів, до довоєнного рівня не повернулась (див. табл. 4).

³⁴ “Засідання продовольственного комитета”, *Львовский вѣстникъ*, 2 апрѣля, (1915), 2.

³⁵ Komunikat z Prezydium miasta, ДАЛО, ф. 3, оп. 1, спр. 5899, арк. 94 А; “Въ магистратѣ”, *Львовский вѣстникъ*, 9 апрѣля, (1915), 2.

³⁶ *Lwów w cyfrach. Miesięcznik statystyczny*. 9, (1914), 5.

³⁷ Ibid. 10, (1914), 5.

Таблиця 4

Забезпечення Львова м'ясом (жовтень 1914–березень 1915 р.)

Назва	листопад 1914 р. ³⁸	грудень 1914 р. ³⁹	лютий 1915 р. ⁴⁰	квітень 1915 р. ⁴¹
1. Велика рогата худоба (шт.)	1 632	2 214	1 563	2 905
2. Телята (шт.)	3 063	2 648	3 206	3 604
3. Вівці (шт.)	635	180	146	16
4. Ягнята (шт.)	2	12	6	76
5. Свині (шт.)	3 478	4 587	4 574	4 620
6. Поросята (шт.)	6	6	–	35
7. М'ясо свіже, вуджене (кг)	1 75 000	243 800	359 600	239 400
8. Козулі (шт.)	41	55	57	1
9. Птиця (тушка) (шт.)	19 599	305	96	1 729
10. Кури, голуби (шт.)	11 900	105	15 262	11 217
11. Риба (кг)	27 800	72 300	93 300	33 600

Згідно з офіційними даними, доставки м'яса (а також живої худоби), птиці і риби до міста були чималими, але з кожним місяцем ці продукти ставали все менш доступними для пересічних львів'ян. Керівництво Львівського Міського Продовольчо-Благодійного Комітету вважало, що частково це було зумовлено тим, що багато м'яса закуповувалося для російської армії. Так, наприкінці зими–на початку весни 1915 р. значна частина великої рогатої худоби, яку везли до Львова, по дорозі скуповувалась військовими. В результаті, до міста доходило заледве 20% від загальної кількості⁴². Однак, якщо вірити звіту інтендантського управління воєнного генерал-губернатора Галичини, продовольче забезпечення армії здійснювалось в основному за рахунок постачання зі складів на кордоні Росії і Галичини. У звіті, датованому 6 вересня 1915 р., про діяльність інтендантського управління за час від 7 вересня 1914 р. до 1 липня 1915 р. стверджувалось:

³⁸ *Lwów w cyfrach. Miesięcznik statystyczny*. 12, (1914), 5. Відзначимо, що потреби Російської імператорської армії у продовольчому забезпеченні власних бійців були колосальними. Вже у 1915 р. кількість заготованого та відправленого у війська фуражу та продовольства починала відставати від потреб військ. Так, на січень 1916 р. фронт потребував 92 млн. пудів муки (відправлено 80,9 млн. пудів), 15,3 млн. пудів м'яса та сала (відпр. 8,2 млн. пудів), 341,5 млн. пудів вівса (відпр. 127,2 млн. пуд). Окрім того, логістика вантажів утруднювалась поступовим розладом залізничної системи Російської імперії. Детальніше про це у: Григорій Шигалин, *Военная экономика в первую мировую войну*. (Москва: Воениздат, 1956), 210–215.

³⁹ *Lwów w cyfrach. Miesięcznik statystyczny*. 1, (1915), 5.

⁴⁰ *Ibid.* 4, (1915), 5.

⁴¹ *Ibid.* 5, (1915), 5.

⁴² *Отчетъ Львовскаго Городскаго Продовольственно-Благотворительнаго Комитета...*, 5.

“Через бідність місцевих ресурсів Галичини та неможливість розраховувати на задоволення військових потреб заготівлею необхідних їм життєвих припасів у військових раціонах, забезпечення війська продовольством і фуражем прийшлося здійснювати майже виключно підвезенням з тилу залізницями з проміжних продовольчих складів, розміщених на кордоні Росії і Галичини, в армійські і корпусні склади”⁴³.

Для вирішення цієї проблеми віце-президент міста Філіп Шлейхер у березні 1915 р. запропонував Г. Бобринському створити у місті “Львівську міську контору з продажу худоби та м’яса”⁴⁴, яка мала докласти зусиль, щоб стримувати постійне зростання цін на м’ясо. Ця пропозиція була реалізована, завідувачем Контори став Адам Плачек, котрий попередньо завідував міською бійнею. Контора мала купувати м’ясо для міста у провінції та збувати його львівським м’ясникам (з мінімальним прибутком для себе – 5 крон з 1000)⁴⁵.

Попри вжиті заходи, перебої з реалізацією м’яса серед населення не припинилися. Наприклад, 21 травня 1915 р. на львівських базарах зафіксоване зменшення кількості м’яса для реалізації. Як виявилось, з моменту оприлюднення нових цін на м’ясо, м’ясники, котрі платили більше за живу вагу тварини, ніж вказано у тарифах, втрачали на роздрібній торгівлі до 10 коп. з кожного кілограму. Через це м’ясники подали колективне звернення до влади з проханням знизити тарифи на забій тварин. Вони попереджали: якщо їхні умови не будуть виконаними, то місту може загрожувати колосальна нестача м’яса⁴⁶.

Зменшення завозу м’яса, птиці і риби не могло не позначитись на цінах, які почали зростати. Виникли певні проблеми із логістикою. Так, якщо у мирні місяці 1914 р. у базарні дні через “Личаківську рогатку” щодня проїжджало близько 3000 возів, то в березні 1915 р. їх кількість зменшилась удесятеро – до 300⁴⁷. Деякі продавці знижували якість продукту, щоб надалі продавати його за старими цінами – у хліб з пшеничного борошна підмішували ячмінне. Це здешевлювало його виробництво, але збільшувало вагу⁴⁸. Для стримування цін на продовольство вводились фіксовані ціни (такси)⁴⁹. У серпні 1914 р. власті Львова відкрили 18 міських магазинів, де продавали продукти першої необхідності за фіксованими цінами. Таким чином, за словами віце-президента міста Ф. Шлейхера, продавалися товари “за низькими цінами, що відповідали реальній торгівельній кон’юктурі” й унеможливлювали “купцям і спекулянтам необгрунтоване

⁴³ Отчет дѣятельности индентантскаго управления военнаго генерал-губернаторства Галиціи съ 7-го сентября 1914 года по 1-е июля 1915 года, Киевъ, 6 сентября 1915 г., Центральный державный історичный архів України, м. Київ, ф. 363, оп. 1, спр. 19 е, арк. 9.

⁴⁴ *Отчетъ Львовскаго Городскаго Продовольственна-Благотворительнаго Комитета...*, 5.

⁴⁵ “Борьба с дороговизной мяса”, *Львовскій вѣстникъ*, 31 марта, (1915), 2.

⁴⁶ “Недостатокъ мяса”, *Львовскій вѣстникъ*, 21 мая, (1915), 2.

⁴⁷ “Уменьшение сельскаго подвоза”, *Львовскій вѣстникъ*, 29 марта, (1915), 2.

⁴⁸ “Наглость хлѣбпековъ”, *Львовскій вѣстникъ*, 10 марта, (1915), 3.

⁴⁹ “Taryfa maksymalna”, *Kurjer Lwowski*, (28 września) 11 października, (1914), 4.

накручування цін”⁵⁰. Він змушений був визнати, що ціни на товари, які не продавали в міських магазинах, “доходили просто до неможливих і нічим не обґрунтованих висот”⁵¹. Завдяки заздалегідь нагромадженим запасам і більш-менш нормальному постачанню провізії в місто, допустимо низькі ціни в міських магазинах вдавалося протримати до 10 лютого 1915 р. Надалі через зменшення запасів міська влада змушена була активніше закуповувати продукти на російських ринках. Однак підвищення цін у Росії і вартість доставки, безперечно, спричинили зростання цін на найважливіші продукти і у Львові. Серйозні труднощі з доставкою закуплених чи законтракованих продуктів до Львова виникали також через брак залізничних вагонів⁵².

Таблиця 5

Динаміка цін на основні продукти харчування

Види товарів	серпень 1914 р. ⁵³	жовтень 1914 р. ⁵⁴	січень 1915 р. ⁵⁵	березень 1915 р. ⁵⁶	травень 1915 р. ⁵⁷
Солонина	2.40–2.60	3.0	3.20	2.80	3.0
Смалець	1.80	2.80	3.80	3.32	3.40
Свинина	2.10	2.30	2.0	1.66	1.85
Телятина, передня частина	2.30–2.60	3.0	2.0	1.80	1.78
Борошно пшеничне, І гатунок	0.49–0.51	0.53	0.60	0.72	0.82
Рис	0.58	0.58	0.90	–	–
Вершкове масло	4.10	7.20	6.0	6.40	6.46
Молоко незбиране І л	0.28–0.32	0.36	0.40	0,36	0.46
Цибуля	0.60	0.60	0.66	0.90	0.90
Яйця свіжі (60 шгук)	3.20	4.80	4.80	4.80	4.80
Горох лущений	0.68	0.68	0.50	0,53	0.66
Картопля стара	0.06–0.15	(100 кг) 7.0	0.10	0.10	0.10
Цукор (кг)	0.92 ⁵⁸	0.92 ⁵⁹	0.92– 1.50 ⁶⁰	1.44 ⁶¹	1.44 ⁶²
Ціни на продукти вказані в австрійських кронах з розрахунку на 1 кілограм					

⁵⁰ Do Jego Ekselencyi Barona Knorringa General-Majora we Lwowie, Odpis, Lwów, dnia, 19 lutego 1915, ДАЛО, ф. 3, оп. 1, спр. 6013, арк.32.

⁵¹ Там само, арк. 33.

⁵² Там само, арк. 34.

⁵³ *Lwów w cyfrach. Miesięcznik statystyczny*. 8, (1914), 6.

⁵⁴ *Ibid.* 10, (1914), 6.

⁵⁵ *Ibid.* 1, (1915), 6.

⁵⁶ *Ibid.* 3, (1915), 6.

⁵⁷ *Lwów w cyfrach. Miesięcznik statystyczny*. 5, (1915), 6.

У таблиці вказані ціни, офіційно встановлені владою міста, в дійсності ж на львівських ринках вони були значно вищими. Так, у березні–квітні 1915 р. у Львові цукор продавали “у деяких місцях” за ціною 27–29 коп. за фунт, хоча його офіційно визначена ціна становила 16–17 коп⁶³. Оскільки 1 кг = 2 фунти та 15 лотів⁶⁴ (1 кг цукру коштував 48 коп.), то у середньому з кожного кілограма нечесні продавці отримували від 6 до 10 копійок прибутку. Через це Магістрат Львова змушений був підняти таксу на кілограм цукру на червень 1915 р. з 48 до 55 копійок⁶⁵. Подібна ситуація склалась і з м’ясом – при фіксованій ціні 60 коп. за 1 кг (24 коп. за 1 фунт) деякі торгівці продавали його у півтора раза дорожче – по 90–95 коп⁶⁶.

Окремі підприємливі містяни не пропускали можливості заробити на такій ситуації. Як приклад – у магазинах по вул. Кушевича, 1 та Жолкевській постійно утворювались великі черги з тиснявою. Як виявилось, деякі львів’яни, купуючи дешевші продукти по кілька разів на день, опісля перепродували їх дорожче. Аби уникнути таких зловживань, магістрат Львова змінив умови купівлі товарів у магазинах: лише спеціальна посвідка давала право купляти пільгові товари. Такі посвідки видавав Магістрат⁶⁷.

Викладений матеріал дає підстави зробити певні висновки. Російській окупаційній адміністрації вдалося доволі ефективно й оперативно налагодити постачання провізії для Львова, а введена карткова система охопила продовольчою допомогою значну частину населення міста. Попри це, труднощі з продовольством залишались – талони охоплювали лише “сипучі продукти”, але забезпечення іншими необхідними продуктами, передусім м’ясом вони не гарантували. Світова війна, російська окупація, обривання традиційних шляхів

⁵⁸ Йдеться про ціну на цукор рафінований (“Максимальна тарифа”, *Діло*, 20 (7) серпня), (1914), 6).

⁵⁹ Йдеться про ціну на цукор рафінований (“Nowa taryfa maksymalna”, *Kurjer Lwowski*, 12 grudnia (29 listopada), (1915), 4).

⁶⁰ 0,92 крони – ціна на цукор рафінований місцевого виробництва, а 1,5 крони – привезений з Російської імперії (“Taryfa maksymalna”, *Kurjer Lwowski*, (28 wrzeźnia) 11 października, (1914), 4).

⁶¹ Йдеться про цукор, привезений з Російської імперії (“Taryfa maksymalna”, *Kurjer Lwowski*, 27 stycznia (9 lutego), (1915), 4). У вказаній газетній статті ціна цукру подана у рублях – 0,48 коп. Офіційний обмінний курс: 1 копійка = 3 галлери; 5 коп. = 17 галлерів; 50 коп. = 1 крона 50 галлерів; 1 рубль = 3 крони 33 галлери; 5 рублів = 16 крон 67 галлерів. (“Taryfa monet”, *Kurjer Lwowski*, 9 wresnia, (1914), 1.)

⁶² Йдеться про цукор, привезений з Російської імперії (“Неосновательность повышения цѣнъ”, *Львовскій вѣстникъ*, 7 апреля, (1915), 1–2. Ціна за цукор також подана у рублях – 0,48 руб.

⁶³ “Грабежъ торговцевъ”, *Львовскій вѣстникъ*, 31 марта, (1915), 2.

⁶⁴ Саме такі дані наведені у новій ціновій таксі на продукти харчування у: “Неосновательность повышения ценъ”, *Львовскій вѣстникъ*, 7 апреля, (1915), 1–2.

⁶⁵ “Taryfa maksymalna”, *Kurjer Lwowski*, 17 (30) maja, (1915), 4.

⁶⁶ “Грабежъ торговцевъ”, *Львовскій вѣстникъ*, 31 марта, (1915), 2.

⁶⁷ “Къ продажѣ пищевыхъ продуктовъ изъ городскихъ продовольственныхъ магазиновъ”, *Львовскій вѣстникъ*, 29 апреля, (1915), 2.

постачання провізії, пріоритетність армійських продовольчих замовлень над цивільними, зменшення купівельної спроможності населення, ріст цін стали причинами збідніння раціону багатьох міщан, і не лише львів'ян.

FOOD SUPPLY IN LVIV DURING THE RUSSIAN OCCUPATION (SEPTEMBER 1914–JUNE 1915)

Volodymyr HOLUBETS

Ivan Franko National University of Lviv
Department of Local History
Universytetska str., 1, Lviv, 79000, Ukraine
e-mail: Volodymyr.Holubets@lnu.edu.ua
ORCID ID: 0009-0004-9093-9632

The paper addresses the issue of food supply problems in Lviv and the provision of assistance to the city's impoverished population during the Russian occupation of the city in the First World War. To centrally distribute food among the citizens, the new government established the Main Provincial Charity Committee within the city. Concurrently, Lviv was divided into eight districts, each under the leadership of an authorized representative. In order to qualify for food aid, residents were required to furnish information about their family and financial circumstances. Subsequently, they were issued special certificates that granted them the privilege to receive food, which was distributed via coupons. The issuance of these coupons commenced in October 1914, with varying colors designating different families.

During the initial months, the new government successfully maintained control over prices in city shops, thanks to adequate stocks and a steady food supply. However, dwindling stocks and logistical challenges, particularly concerning food imports from Russia, resulted in an escalation of prices for essential commodities in Lviv. Despite the implementation of a rationing system that encompassed a significant portion of the population, the food aid proved to be insufficient. The coupons only provided access to "bulk food" and did not guarantee access to other essential goods, particularly meat, thereby resulting in a nutritionally deficient diet for many Lviv residents.

The Russian occupation administration established a relatively effective system to aid low-income citizens. The confluence of factors such as World War, Russian occupation, disruption of traditional food supply routes, prioritization of military food orders over civilian ones, a decrease in the purchasing power of the population, and soaring prices collectively contributed to the deterioration of the diet of numerous citizens, extending beyond just the residents of Lviv.

Keywords: Food supply, Lviv, Russian occupation, First World War, Main Provincial Charity Committee, districts, authorized representatives, food aid.

REFERENCES

- "Borba s dorogoviznoy myasa", *Lvovskiy vestnik*, 31 marta, (1915). (in Russian)
"Deyatel'nost' blagotvoritel'nogo komiteta", *Prykarpatska Rus'*, 17 Marta (9 Aprelya), (1915).
(in Russian)
Isaievych Yaroslav, Lytvyn Mykola, Steblii Feodosii. *Istoriia Lvova. U trokh tomakh. Tom 2. 1772–1918*. (Lviv: Tsentri Yevropy, 2007), 559. (in Ukrainian)
Janusz, Bohdan. *293 dni rządów rosyjskich we Lwowie*. (Lwów: Księgarnia Polska, 1915), 262. (in Polish)
"K prodazhe pishchevykh produktov iz gorodskikh prodovol'stvennykh magazinov", *Lvovskiy vestnik*, 29 aprelya (1915). (in Russian)

- Korzeniowski Mariusz, Latawiec Krzysztof, Mądzik Marek, Tarasiuk Dariusz. *Polacy na wschodniej Ukrainie w latach 1832–1921*. (Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2014), 294. (in Polish)
- Kramarz, Henryka. *Samorząd Lwowa w czasie pierwszej wojny światowej i jego rola w życiu miasta*. (Kraków): Wydawnictwo Naukowe WSP, 1994), 134. (in Polish)
- Lwów w cyfrach. Miesięcznik statystyczny*. 7, (1914). (in Polish)
- Lwów w cyfrach. Miesięcznik statystyczny*. 8, (1914). (in Polish)
- Lwów w cyfrach. Miesięcznik statystyczny*. 9, (1914). (in Polish)
- Lwów w cyfrach. Miesięcznik statystyczny*. 10, (1914). (in Polish)
- Lwów w cyfrach. Miesięcznik statystyczny*. 12, (1914). (in Polish)
- Lwów w cyfrach. Miesięcznik statystyczny*. 1, (1915). (in Polish)
- Lwów w cyfrach. Miesięcznik statystyczny*. 2, (1915). (in Polish)
- Lwów w cyfrach. Miesięcznik statystyczny*. 3, (1915). (in Polish)
- Lwów w cyfrach. Miesięcznik statystyczny*. 4, (1915). (in Polish)
- Lwów w cyfrach. Miesięcznik statystyczny*. 5, (1915). (in Polish)
- Lwów w cyfrach. Miesięcznik statystyczny*. 6, (1915). (in Polish)
- “Maksymal’na taryfa”, *Dyilo*, 20 (7) Sierpnia, (1914). (in Ukrainian)
- “Naglost’ khlebopekov”, *Lvovskiy vestnik*, 10 marta, (1915). (in Russian)
- “Nedostatok myasa”, *Lvovskiy vestnik*, 21 maya, (1915). (in Russian)
- “Neosnovatelnost’ povysheniya tsen”, *Lvovskiy vestnik*, 7 aprelya, (1915). (in Russian)
- “Nowa taryfa maksymalna”, *Kurjer Lwowski*, 12 Grudnia (29 Listopada), (1915). (in Polish)
- Orlyk, Svitlana. “Tsinova polityka rosiyskoyi okupatsiynoyi vlady na terytoriyi Halychyny i Bukovyny v period Pershoyi svitovoyi viyny”, *Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka*. Seriya: Istoryia, vyp. 1, ch.1, (2018): 48–58. (in Ukrainian)
- Otchet dyeyatelnosti indendanskago upravleniya voennago general-gubernatorstva Galitsii s 7-go sentyabrya 1914 goda po 1-e iyulya 1915 goda, Kiev, 6 sentyabrya 1915 goda, Tsentral’nyy derzhavnyy istorychnyy arkhiv Ukrayiny, m. Kyiv, f. 363, op. 1, spr. 19e. (in Russian)
- Otchet Lvovskogo Gorodskogo Prodvols’tvenno-Blagotvoritel’nogo Komiteta*. (Kiev: Tipografiya “S.V. Kulzhenko”, 1915), 33. (in Russian)
- Perepiska s upravleniem voennoy opeki v Vene, tsirkulyary Galitskogo namestnichestva, ob’yavleniya magistrata i dr. dokumenty o zbere sredstv na podarki dlya frontovikov, v pomoshch’ golodayushchim Varshavy i Lvova, voennym invalidam avstriyskoy armii, Derzhannyy Arkhiv Lvivskoyi Oblasti, fond 3, opys 1, sprava 6013. (in Russian; in Polish)
- Petrovych, Ivan. *Halychyna pid chas rosiys’koyi okupatsiyi. Serpni 1914 – cherven’ 1915*. (Lviv: Nakladom vydavnytstva “Politychna biblioteka”, 1915), 116. (in Ukrainian)
- “Pol’skiy “ratunkovyy” komitet”, *Prykarpatska Rus’*, 15 (28) Marta, (1915). (in Russian)
- “Prodoval’stvennaya pomoshch’ naseleniyu goroda”, *Lvovskiy vestnik*, 7 aprelya, (1915). (in Russian)
- Rossowski, Stanisław. *Lwów podczas inwazyi*. (Lwów: H. Altenberg, G. Seyfarth, E. Wende i Ska, 1916), 269. (in Polish)
- Shchodra Olha, Petriy Ihor, “Povsiakdennyye zhyttia Lvova pid chas rosiyskoyi okupatsii 1914–1915 rr.” *Lwów. Miasto, społeczeństwo, kultura. T. 9: Życie codzienne miasta*, (2015): 354–378. (in Ukrainian)

- Shigalin, Grigoriy. *Voennaya ekonomika v pervuyu mirovuyu voynu*. (Moskva: Voenizdat, 1956), 332. (in Russian)
- “Taryfa maksymalna”, *Kurjer Lwowski*, (28 wrzeźnia) 11 października, (1914). (in Polish)
- “Taryfa maksymalna”, *Kurjer Lwowski*, 17 (30) maja, (1915). (in Polish)
- “Taryfa maksymalna”, *Kurjer Lwowski*, 27 Stycznia (9 Lutego), (1915). (in Polish)
- “Taryfa monet”, *Kurjer Lwowski*, 9 Wresnia, (1914). (in Polish)
- “Umen’shenie selskogo podvoza”, *Lvovskiy vestnik*, 29 marta, (1915). (in Russian)
- Vasil’chenko, V. *Tablitsy dlya perevoda russkikh mer vesa v metricheskie i obratno. Izdanie desyatoe*. (Moskva: Izdatel’stvo Narkomtorga SSSR i RSFSR, 1928), 76. (in Russian)
- Velyka Viina 1914–1918 rr. i Ukraina. Movoiu dokumentiv i svidchen*, redaktory: Valerii Smolii, Hennadii Boriak, Volodymyr Velykochyi, Vladyslav Verstiuk, (Kyiv: KLIIO, 2015), 800. (in Ukrainian)
- “Vydacha prodovol’stvennoy pomoshchi”, *Lvovskiy vestnik*, 7 marta, (1915). (in Russian)
- Vypiska iz osobogo zhurnala soveta Ministrov Rossii, uvedomlenie voennogo general-gubernatora Galitsii, Lvovskogo gradonachal’nika, Kraevogo patronata remesla i legkoy promyshlenosti vo Lvove ob otpuske sredstv na pomoshch’ naseleniyu prodovol’stviyem, usloviyakh vypuska bonov magistratom i dr. dokumenty po ekonomicheskim i organizatsionnym voprosam, Derzhanyy Arkhiv Lvivskoyi Oblasti, fond 3, opys 1, sprava 5899. (in Russian; in Polish).
- “Zasedanie prodovol’stvennogo komiteta”, *Lvovskiy vestnik*, 2 aprelya, (1915). (in Russian).